

АВТОРСКА СПРАВКА

за научните приноси на гл. ас. д-р Петър Парушев

За участие в конкурса за „доцент“ в Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас, по направление 2.2. История и археология, обявен в ДВ, бр. 65/28.07.2023 г.

Те са обособени в отделни параграфи, както следва:

1§. Босненската (Анексионна) криза 1908-1909 г. – дипломатически и политически аспекти

Серия от статии (№ 14, 15, 27, 28, 29, 30 и студия с № 1) са фокусирани върху събитията в балканските провинции на Османската империя Босна и Херцеговина от 1908 - 1909 г., които довеждат до избухването на поредната европейска криза – Босненската (Анексионна) криза. Събитията са представени през погледа на българските дипломатически представители във Виена и Белград - Михаил Сарафов и Андрей Тошев, които, попаднали в центъра на кризата, отразяват нейното развитие в контекста на събитията в България (обявяването на Независимостта) и противопоставянето между великите сили от вече оформилите се военно-политически блокове в Европа - Антантата и Централните сили. В тях се разглеждат различни аспекти на кризата, свързани с: обявяването на българската независимост, сръбското отношение към нея, реакциите в Цариград, уреждането на българо-турските отношения; руската политика на Балканите, развитието на отношенията между двете велики сили с най-силни интереси на Балканите - Австро-Унгария и Русия; дипломатическото уреждане на „двойното“ нарушаване на статуквото, гарантирано от Берлинския договор от 1878 година; задълбочаването на противоречията между Белград и Виена, с оглед на българските национални интереси и неотслабващите сръбски претенции към Македония. Направен е преглед и на материалите по темата и отделните нейни аспекти на страниците на в. „Пряпорец“, официоза на Демократическата партия в България, където са представени изключително подробно първоначалният отзвук от обявяването на българската независимост и анексията на провинциите Босна и Херцеговина от Австро-Унгария и развитието на кризата през 1909 година.

2§. Бургас и регионът при подготовката и в хода на Илинденско-Преображенското въстание (1903), съдбата на бургаските евреи в периода 1942-1943 година, настаняването на бежанците в Бургас за времето от края на 20-те до началото на 30-те години на XX век

Няколко статии (№ 2, 3, 4 и 20) са посветени на различни научни проблеми, свързани с историята на град Бургас и региона. В *статия № 2* е направен опит да се осветли един съществен момент от цялостната подготовка на Илинденско-Преображенското въстание в Тракия - ключовата роля на Бургас като център на граничен (по отношение на Турция) окръг. Макар и по-скоро фрагментарен, въпросът е част от обширната (и все още недостатъчно проучена) тема за ролята на свободна България като фактор за поддържане и разрастване на македоно-одринското революционно движение. В *статия № 3* се разкрива ключовото значение на Бургас и граничния Бургаски окръг по отношение на въстанието в Одринска Тракия, в частност района на Странджа. Водещата теза е, че благодарение на непосредствената близост до свободна България, постоянните контакти от двете страни на границата и непрекъснатия приток на чети и военни материали, въстаническото движение в Странджанско придобива действително масов характер (съизмерим само с части от Битолски революционен окръг в Македония) и успява да постигне много от тактическите си цели.

Статия № 4 разглежда един неизследван в пълнота въпрос – каква е съдбата на бургаските евреи по време на Втората световна война и по-специално - в периода 1942-1943 година. Това е времето, когато България се е присъединила към Тристранния пакт; в страната започва да се прилага Законът за защита на нацията и се създава Комисарството по еврейските въпроси към Министерството на вътрешните работи и народното здраве, което се занимава с всички аспекти от живота на евреите и контролира еврейските общини в цялата страна. Макар и по-скоро фрагментарен, въпросът е част от обширната тема за спасяването на евреите в Царство България.

В *статия № 20* се разглеждат действията на Главна дирекция по настаняване на бежанците и тези на общинските власти в периода в от края на 20-те и до началото на 30-те години на XX век, свързани с оземляването на бежанците, осигуряването на къщи за тяхното настаняване по места, снабдяването им с впрегатен добитък и др. Проследяват се проблемите в осъществяване на тези действия в Бургас и околните села, както и дебатите в общинския съвет на Бургас във връзка със заплащането на получените от бежанците земи.

3§. Статии, посветени на отделни научни проблеми.

3.1. Широката тема за опитите на Антантата и Централните сили да привлечат съюзници в навечерието и в хода на Първата световна война, представени през погледа на българските дипломатически представители в Цариград и Букурещ, е разгледана и се допълва в статии с № 11 и № 21 до 24 и студия № 2

Статия № 11 разглежда въпроса за включването на България и Гърция в Първата световна война. Това става след сериозни колебания на техните управляващи елити и продължителен период на неутралитет. Докато за София мъчителната дилема продължава около година, за Атина взимането на окончателно решение е свързано с тригодишен период на изчакване, силен външен натиск от страна на Антантата и разделение в обществото. Крайното решение и на двете балкански държави не е абсолютно предопределено и съществуват сериозни фактори, които го повлияват - за България това е обстоятелството, че по-голямата част от Македония - областта, заради която основно се водят Балканските войни от 1912 - 1913 г., остава под сръбска и гръцка власт. За Гърция водещ мотив за включването във войната е стремежът да присъедини останалата част от османското наследство на Балканите и в Мала Азия. От съществено значение е и фактът, че Англия - една от трите държави в Антантата, е считана за традиционен покровител на гръцките интереси. *Статия № 21* разглежда военните приготовления на Османската империя в периода до избухването на Първата световна война; стремежът на Цариград да включи България в съюз, насочен срещу Русия; българо-турските преговори от август 1914 г.; мисията на Талаат паша в София, както и опитите на дипломатите на Тройния съюз и Съглашението да привлекат София за съюзник. *Статия № 22* разглежда дипломатическия натиск върху България за влизане в световния конфликт, отразен в донесенията на дипломатическия ни представител в Цариград. Османската империя е единствената държава, която Централните сили успяват да спечелят на своя страна до края на 1914 година. С нейното включване в Световната война натискът върху България също се усилва. За Централните сили (Тройния съюз) страната е необходима за осигуряване на надеждна връзка с новия им съюзник на Босфора. Българското правителство, въпреки симпатиите си към Тройния съюз, не се поддава нито на натиска, нито на изкушенията, идващи по линия на Германия и Австро-Унгария. *Статия № 23* хвърля допълнително светлина, как в навечерието и в първите дни на Световната война от 1914 година, Цариград се стреми да привлече

България за съюзник срещу Гърция, както и опитите на дипломатиите на Германия и Австро-Унгария да убедят София за ползите от това да се включи във военно-политическия блок на Централните сили. В *статия № 24* се разглеждат действията на румънската и българската дипломация и политиката на Русия и Австро-Унгария в първите месеци на Първата световна война, когато България и Румъния са обявили, че ще запазят неутралитет и няма да се включват в избухналия конфликт в Европа. Поради тяхното стратегическо значение обаче, те представляват интерес за дипломацията на великите сили, изправили се вече една срещу друга във войната. В *студия № 2* се разглеждат политическите и военни взаимоотношения между Гърция, Сърбия и България в периода 1908 - 1918 г. Един от главните акценти е поставен върху предисторията, образуването, дейността и разпадането на балканския блок. Процесът е разгледан в контекста на окончателното оформяне на Антантата и Тройния съюз. Проследени са отношенията на Великите сили от двете групировки към Балканския съюз като цяло, както и към отделните балкански държави. Долната хронологическа граница на изследването е обусловена от няколко важни събития – Младотурската революция, обявяването на независимостта на България и анексията на Босна и Херцеговина от Австро-Унгария. Горната граница е свързана с края на Първата световна война и очертаващото се след нея ново съотношение на силите в Европа и на Балканите.

3.2. Военни и дипломатически аспекти на Балканските войни (1912-1913) през погледа на българските дипломатически представители са разгледани в *Статии № 10, 13, 16 и 17.*

В *статия № 10* се разглежда пътят на България, Сърбия и Гърция до изграждането на Балканския съюз, ходовете на дипломацията на балканските държави до началото на Първата балканска война 1912–1913 г., действията на дипломатите в София, Белград и Атина и политиката на европейските военно-политически блокове на Балканите в навечерието на конфликта и развитието на бойните действия. В *статия № 13* се проследяват отношенията между младите балканските държави в хода на военния сблъсък с вековния им потисник – Османската империя, като акцентът е поставен върху хода на бойните действия, но информацията не е от армейските сводки и рапорти, а от дипломатическите доклади и други донесения. Сведенията на българските дипломатически представители в Атина, Белград и Цетина за военните действия през втората фаза на Балканската война се отнасят главно за операциите на съюзниците в района на крепостите Шкодра и Янина, както и за продължителните

спорове около превземането на Одрин. Доминираща тема в телеграмите и рапортите на пълномощните министри стават и постоянно нарастващите противоречия със Сърбия и Гърция. В донесенията на дипломатите от пролетта на 1913 г. в много отношения се проектира катастрофалната за България Междусъюзническа война. В *статия № 13 и 14* е представен един по-различен поглед към бойните действия. Сведенията за действията на сръбската и гръцката армия по бойните полета на Балканската война, идващи по линия на българските дипломатически представители, подпомагат изясняването на този съществен въпрос в пълнота. Независимо, че по отношение на чисто военната конкретика информацията, която носят докладите и телеграмите на пълномощните министри е със сравнително ограничен характер, те не разглеждат войната като изолирано явление. Дипломатическата кореспонденция дава възможност да се проследи отношението на българското военно и политическо ръководство към гръцките и сръбските военни операции и в по-общ смисъл – да се осветлят сложните и все по-влошаващи се отношения между държавите-съюзнички и последвалата като резултат от това Втора балканска (Междусъюзническа) война. Информацията, която се съдържа в докладите и телеграмите на дипломатическите представители, е симптоматична за развитието на българо-сръбските и българо-гръцките отношения по време на Първата балканска война.

3.3. Балканските държави между съперничеството и сближението в навечерието и по време на Първата балканска война - българо-гръцкият и българо-сръбският сблъсък за Македония, румънските териториални претенции, са разгледани в Статии № 1, 5 до 8, 9, 12, 25 и 26.

Хронологическата рамка обхваща събития от 1908 до средата на 1913 година. В *статии 1, 5, 7, 8, 9, 12, 25 и 26* се разглеждат поредицата от проблеми от различно естество - гръцко-сръбските, българо-сръбските и българо-гръцките отношения в периода 1912-1913 г. В началото на XX век освен съществуващите конфликтни моменти между Сърбия и България се наблюдава и обратния процес – на търсене на пътища за сближение, като резултатът от тези действия е подписаният Българо-сръбският съюзен договор от пролетта на 1904 г., който обаче не разрешава натрупаните проблеми. Желанието на Белград да продължи българо-сръбското сближение не се увенчава с успех до средата на 1910 г., като за това могат да се посочат две основни причини – поддържането от сръбска страна на идеята за разделение на Македония и обявяването на българската независимост, което променя международната обстановка на Балканите.

На започналите преговори между София и Белград през есента на 1911 година се обсъждат различни варианти на решаване на Македонския въпрос. С активното съдействие на Петербург и в резултат на готовността на българската страна за компромис се достига до подписването на Договор за приятелство и съюз между Царство България и Кралство Сърбия, който е придружен от таен анекс, в който залягат решенията за бъдещата съдба на Македония. Всъщност Сърбия не счита строгото териториално разграничение в тайното приложение към договора с България за особено препятствие. Договорът не е огласен, което предоставя на Белград благоприятно поле за действие. Още преди началото на войната сръбският министър-председател Никола Пашич инструктира дипломатическите представители в чужбина, че стремежът е постигането на една разширена Стара Сърбия. В нея освен договорените земи се включват и части от „безспорната” (българската) зона. Проследяват се и преговорите за подписване на гръцко-сръбски договор веднага щом става ясен изхода от Първата балканска война и българската военна хегемония по всички фронтове. В Атина и Белград осъзнават, че поставените пред двете държави външнополитически задачи могат да се решат само при взаимно разбирателство. Те не желаят да допуснат формирането на една голяма и силна България на Балканите, която в бъдеще ще доминира икономически и политически над целия регион. Управляващите в Гърция и Сърбия разбират, че желаното от тях по-голямо териториално разширение може да стане единствено за сметка на българската държава. Поради тази причина Македония попада под прицела и апетитите на гръцката и сръбската външна политика. Това се потвърждава от многобройните доклади на българския дипломатически представител в Атина П. Хаджимишев. Той информира почти ежедневно българското правителство за разговорите си с гръцкия министър-председател, външен министър и представителите на Великите сили. В тях ясно се посочва гръцката неотстъпчивост при определяне на разделителната линия между България и Гърция в Македония и се очертава задълбочаващият се българо-гръцкия спор за Солун. Атина представя проект за разделителна линия, който е неприемлив за София и проявява изключителна неотстъпчивост за Солун, което на практика блокира развитието на преговорите между двете страни. Сблъсъкът между гърци и българи в Македония, в спора за Солун, определя позициите на София и Атина в конфликта. Двете страни представят различни интерпретации за случилото се, но без значение от изложените факти и от предварителните договорености между Гърция и България, действията на

гръцките войски в хода на войната водят към сблъсък между съюзниците. Предвиденият руски арбитраж относно спорната зона в Македония така и не се реализира. В условията на все по-голямо изостряне на отношенията между България и останалите държави от Балканския съюз руската страна забавя разрешаването на спорния казус. Избухва Втората балканска война 1913 г. След нейния край обстановката на Балканите се променя коренно. Македония е разделена на три части, които вече се намират в границите на три различни държави – България, Сърбия и Гърция. Неосъщественото национално обединение размества сериозно политическите пластове в България и до голяма степен определя по-нататъшната ориентация на страната спрямо двете групировки – Антантата и Тройния съюз.

В *статия № 6* са разгледани действията на румънската и българската дипломация и политиката на Великите сили за уреждане на българо-румънския териториален спор в хода на Първата балканска война 1912 – 1913 г. Румънската страна ясно е заявила, че не е съгласна с каквато и да било промяна в статуквото, установено на Балканския п-в с Берлинския договор, и ще иска компенсация за сметка на бъдещо териториално разширение на България. Румънската дипломация заговорва за компенсации, като първо извежда на преден план искането си за минимална корекция на българо-румънската граница, за да достигне в края на войната с претенциите си за цяла Южна Добруджа.

3.4. Въпросът за сръбския излаз на Адриатика и българската дипломация по време на Първата балканска война е разработен в *статия № 18*.

По време на Балканската война от 1912 – 1913 г. България поддържа сръбските териториални претенции за излаз на Адриатическо море. Поведението на българското правителство е ръководено не толкова от съюзническа солидарност. В София осъзнават, че отхвърлянето на сръбското искане ще е допълнителен аргумент на Белград за търсене на нови териториални придобивки в Македония. За съжаление, опасенията в това отношение на кабинета на Ив. Е. Гешов се оказват основателни. Решението на Великите сили да не се допусне Сърбия до Адриатическо море е сред основните причини, изтъквани като основание за ревизиране на тайните клаузи от договора с България. Отрязана на Запад, сръбската държава намира формалния повод за трайно задържане на окупираните от нея части от Македония, простиращи се далеч отвъд договорената с България „спорна“ зона.

3.5. Въпросът за създаването на Албанската държава и българската дипломация (1912 – 1913) е разработен в статия № 18. Албанската държава се създава в резултат на радикалните териториални промени, настъпили в хода на Първата балканска (Балканската) война от 1912 – 1913 г. Нейното възникване обаче е следствие преди всичко от намесата на Великите сили в региона – главно тези, принадлежащи към Тройния съюз. Както Австро-Унгария, така и Италия твърдо възприемат становището за създаването на една Албания, която да балансира и опонира на държавите от Балканския съюз (който в началото освен антитурска, има и антиавстрийска насоченост). Същевременно албанската държава е разглеждана (особено във Виена) като бъдещ протекторат и средство за по-активно и дори доминиращо влияние на Балканите.

Появата на новата държава не влиза в сметките на по-голямата част от балканските съюзници. Към присъединяването на територии с преобладаващо албанско население открити претенции имат Сърбия, Гърция и Черна гора. Единствено отношението на България е по-умерено, но тя трябва да демонстрира солидарност с позицията на своите съюзници. От друга страна – прекомерното разширение на бъдещата албанска държава (т.нар. Велика Албания), така както е очертано в проектите на водещите албански политически фактори, би засегнало и немалка част от земите, които България счита за изконно свои. Става въпрос преди всичко за обширни части от Западна Македония, населена както с албанци, така и с българи. Това кара българската дипломация и управляващите да са особено внимателни при третирането на въпроса за териториалния обхват и границите на проектираната албанска държава.

4§. Публикувана книга на базата на защитен дисертационен труд за придобиване на научно-образователната степен „доктор“

Книгата „Кипърският въпрос 1960-1974 г. и България“ представлява разширена и преработена стилово към датата на публикуване докторска дисертация на кандидата, която разкрива пред българския читател един значим в международните отношения проблем – зараждането и развитието на междуетническите противоречия в Кипър, ролята им за дестабилизацията на Източното Средиземноморие и тяхната актуалност и до днес. В нея се проследява развитието на кипърския въпрос в периода 1960-1974 г. и отношението на България към него, мястото и ролята му при формиране на политиката на България към съседите ѝ Турция и Гърция. Текстът е допълнен с нова част, с автор изследователя на кипърския проблем доц. Агоп Гарабедян, която е оформена като своеобразно

въведение в темата и представя пред читателя подробен анализ на същинския научен текст, както и съвременен поглед на представените в него проблеми, въпроси и фактология.

5§. Монография

Монографията със заглавие „Босненската криза 1908-1909 година, Великите сили и България” е посветена на изследването на една от най-сериозните кризи в Европа от предвоенния период, породена от анексията на османската провинция Босна и Херцеговина от Австро-Унгария, действие, което е непосредствено предшествано от отхвърлянето на зависимостта на Княжество България от османския султан и обявяването на българската независимост. Босненската (Анексионната) криза от 1908 – 1909 г. маркира ескалирането на напрежението в международните отношения в навечерието на Първата световна война.

Монографията е пряко насочено и цялостно изследване на Босненската криза. В нея е направен опит да се оцени критично съществуващата и достъпна литература, посветена на Босненската криза от 1908 – 1909 година. Представена е цялостна картина на събитията от разглеждания период, като темата е разработена въз основа на сериозен доказателствен материал. С представения фактологически материал, с обобщенията и изводите в нея, се изясняват същността и съдържанието на отделните аспекти на изследвания проблем в посочените хронологически граници.

6§. План за предстояща публикация

В процес на подготовка е изследване с работно заглавие „Балканите по време на Втората световна война“, в което се проследява съдбата на балканските държави - Албания, Гърция, Югославия и Румъния, в хода на италианската и германската агресия преди и по време на световния конфликт, представена и през погледа на българските дипломати.

Изготвил:

Гл. ас. д-р Петър Парушев